

HACI BEKTAŞ VELÎ ÖĞRETİSİNDE İTİKADÎ UNSURLARIN MENŞEİ

Sıddık KORKMAZ*

Özet

Hacı Bektaş Veli öğretisindeki itikadi unsurların İslam inancından kaynaklandığı her hangi bir tartışmaya gerek duyulmayacak derecede açık ve nettir. Bu unsurlar; İslam dininin temelini oluşturan tevhide dayalı Allah inancı, Kur'an-ı Kerim'i insanlığa tebliğ etmekle görevli olan Hz. Muhammed'in peygamberliğine işaret eden Nübüvvet ve bütün insanların öldükten sonra yeniden dirilecekleri, iyilerin iyilikleri ile ödüllendirileceği, kötülerin de kötülükleri ile cezalandırılacakları ilahî mahkeme anlamına gelen ahiret inancı olarak özetlenebilir. Çalışmamızda gelenek hâline gelmiş ve âmentü esasları arasında sayılan Kur'an, melekler ve kader konusu temel inanç esasları arasına alınmamıştır. Bunun sebebi, Hz. Peygamber'in nübüvvetinin gerekçesi olan Kur'an ve Kur'an'ın haber verdiği meleklerle imanın aynı kategoride ele alınabilmesidir. Kader konusu ise aynı şekilde Kur'an'da yer almakla birlikte, yaygın şekliyle cebir ya da iradesizlik olarak değil, Allah'ın koymuş olduğu doğa kanunları (Sünnetullah) şeklinde yorumlanmalıdır. Hacı Bektaş'ın eserlerinde yer alan inanç unsurlarına göz atıldığında, onun Kur'an'a iyi derecede vâkıf olduğu, inanç esaslarını yorumlarken Kur'an'dan hareket ettiği ve bu çerçevede açıklamalar getirmeye çalıştığı görülmektedir.

Hacı Bektaş Veli öğretisinde yer alan mezhebî unsurlar ona izafe edilen eserlere dayanıldığı sürece, Maturidilik ve başta Yesevilik olmak üzere, bölgede yaygın olan öteki İslam kültürünün mirası olduğunu göstermektedir. Bu öğretiyi besleyen kanallardan bir başkası da, Hacı Bektaş'ın eserlerinde yerini bulan ve çoğunluğu Bektaşilikle ilişkilendirilmesi gereken kadim Türk kültürünün izleridir. Bu oluşumu Caferilik ya da Şiiğin uzantıymış gibi tasvir etmek mümkün değildir. Bu öğreti kendine özgü bir yapı arz etmekte, kaynağını da İslam dininden almakta ve Türk kültürü ile süslemektedir.

Anahtar Kelimeler: Maturidi, Hacı Ahmet Yesevi, Hacı Bektaş Veli, Tevhid, Nübüvvet, Meâd

THE ORIGIN OF THE CREEDAL ELEMENTS IN HACI BEKTAŞ VELÎ'S TEACHINGS

Abstract

It is an undisputedly clear and obvious fact that the creedal elements in the teachings of Hajji Bektash Veli stemmed from Islamic belief. These elements can be summarized as the monotheistic belief of God underlying the religion of Islam, the prophecy indicating the messengerhood of Muhammad who is commissioned by God to preach the Holy Qur'an

*Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, skorkmaztr@gmail.com

to the whole humanity, the Hereafter where all people will be resurrected after death and the good people will be rewarded in return for their good deeds while the evil ones will be punished in return for their evil actions. Our paper does not cover the analysis of the tenets of the Holy Qur'an, the angels, and the fate or predestination, which are traditionally listed within the articles of Islamic creed. This is because the tenets of the Holy Qur'an, the reason for Muhammad's mission of prophecy, and the angels whose existence is informed of by the Qur'an can be dealt with in the same category. As for the issue of fate, though it does occur in the Qur'an, it should be taken as the laws of nature set by God, not as fatalism or the lack of human will. A shallow glance at the creedal elements in Hajji Bektash's works reveals that he has a deep knowledge of the Qur'an and bases his exposition of the tenets of Islamic creed on the Qur'an.

As long as one relies on the writings attributed to Hajji Bektash, one can see that the doctrinal elements of his teachings are the extension of the Islamic doctrinal and Sufi schools dominant in the region like Maturidism and Yesevism. Another source of the Bektashi doctrine is the trace of pre-Islamic Turkish culture that should be associated mostly with the post-Bektashi tradition. It is not doctrinally correct to describe this tradition as an extension of Ja'farism or Shi'ism. On the contrary, this tradition has a peculiar character, finding its origin in Islamic belief and being tinged with pre-Islamic Turkish culture.

Keywords: Maturidi, Khwajah Ahmad Yasawi, Hacı Bektaş Veli, Monotheism, Prophethood, Resurrection

Giriş

Hacı Bektaş Velî öğretisindeki itikadi unsurların İslam inancından kaynaklandığı herhangi bir tartışmaya gerek duyulmayacak derecede açık ve nettir. Bu unsurlar; İslam dininin temelini oluşturan tevhide dayalı Allah inancı, Kur'an-ı Kerim'i insanlığa tebliğ etmekle görevli olan Hz. Muhammed'in peygamberliğine dayalı Nübüvvet ve bütün insanların öldükten sonra yeniden dirilecekleri, iyilerin iyilikleri ile ödüllendirileceği, kötülerin de kötülükleri ile cezalandırılacakları ilahî mahkeme anlamına gelen ahiret inancı olarak özetlenebilir. Çalışmamızda gelenek hâline gelmiş ve âmentü esasları arasında sayılan Kur'an, melekler ve kader konusu temel inanç esasları arasına alınmamıştır. Hz. Peygamber'in peygamberliğinin gerekçesi olan Kur'an ve Kur'an'ın haber verdiği melekler inancı bir arada kabul edilebilir. Kader konusu ise aynı şekilde Kur'an'da yer almakla birlikte, yaygın şekliyle cebir ya da iradesizlik olarak değil, Allah'ın koymuş olduğu doğa kanunları (Sünnetullah) şeklinde yorumlanmalıdır. Eserlerinde yer alan inanç unsurlarına göz atıldığında Hacı Bektaş'ın Kur'an'a iyi derecede vâkıf olduğu, inanç esaslarını yorumlarken Kur'an'dan hareket ettiği ve bu çerçevede açıklamalar getirmeye çalıştığı görülür.

Hacı Bektaş Velî öğretisi, temelini kadim Türk kültüründen alan ve Şeyh Ahmet Yesevi geleneğinin süreği durumundadır. Türklerin Anadolu'yu yurt

edinmeleri sürecinde bu geleneğin büyük rolü vardır. Dönemin önemli isimlerinden olan Mevlana, İbn Arabi ve Sadreddin Konevi gibi isimler Arapçanın yanında Farsça gibi dillerle konuşup yazarken Hacı Bektaş, çoğunlukla Türkçeyi tercih etmiştir. Yayınlanan eserlerinin çoğunluğu bu hakikate işaret etmektedir. Onun öğretisi niteliği açısından sevgi, dostluk ve barış gibi ilkeler üzerine kuruludur. Bu öğreti içinde savaş ve kavganın yeri yoktur.

Hacı Bektaş'ın Horasan'dan geldiğinde siyasi başkent olan Konya yerine, kültürel başkent sayılabilecek, Sulucakarahöyük civarında bulunan Kapadokya bölgesine yerleşmesi, Hristiyan entelektüellerle daha yakın ilişki içinde bulunma arzusunu düşündürmektedir. Şüphesiz bu isteğin arkasında yatan temel unsur hem bölge halkına hem de Hristiyanlığın önde gelen din aydınlarına Türk kültürü ve İslam dinini tanıtmak gayreti olarak algılanmalıdır. Türklerin Malazgirt Savaşı'ndan başka, bölge halkıyla yaptıkları başka bir savaş yoktur. Buna rağmen Anadolu'nun kısa sürede Türkleşerek İslamlaşmasında, başta Hacı Bektaş olmak üzere benzeri kanaat önderlerinin katkıları büyüktür. Onu temsil eden resimlerde yer alan bir kupağında ceylan, diğerinde de aslanın yer alması aslında zıtlıkları bir arada bulundurabilmemesinin işaretidir. Yaşadığı bölgede asırlar boyunca din kaynaklı bir Hristiyan ve Müslüman savaşının yaşanmamış olması bunun en büyük kanıtlarından birisidir. Aynı şekilde Sünni mezhebe mensup kesimlerin içinde asırlarca Alevi-Bektaşiler de sorunsuz biçimde yaşamışlardır. Bunun temelinde İslam dininin farklı inançlara tanıdığı özgürlük ve müsamaha anlayışı ile birlikte Bektaşiliğin benimsediği dinî yorum bulunmaktadır.

Hacı Bektaş Velî öğretisi Tanrı, insan ve tabiat sevgisi ile birlikte bilgiye değer verme ve farklı anlayışlara tahammül gösterme gibi çoğulculuğu destekleyen unsurlardan beslenmektedir. Bu unsurların temelinde elbette ki İslamın engin hoşgörüsüyle bezenmiş bir din anlayışı ve bu anlayışın da özünü oluşturan itikadi esaslar bulunmaktadır.

1. İTİKADİ UNSURLARIN TEMEL KAYNAKLARI

Hacı Bektaş Velî öğretisindeki itikadi unsurların genel menşeyini İslam inancı oluşturmaktadır. Çağdaşı olan diğer İslam âlimleri gibi bu öğretinin sahibi olan Hacı Bektaş da başta Kur'an olmak üzere temel kaynaklardan beslenmektedir. Bu hakikat, her ne kadar tartışmalı olsa da ona izafe edilen eserlerden bu durumu rahatça görmek mümkündür. Bu eserlerden birisi, Kur'an'ın açılış suresi olan Fatihâ'nın tefsiri¹, diğeri de Besmele'nin şerhidir.² *Makâlât*'ta anlatılan dört kapı kırk makam anlayışı ise³ doğrudan doğruya Kur'an'ın anlattığı Müslümanlık ile Hz. Peygamber'in yaşadığı İslamın/Müslümanın formüle edilmiş hâlidir.

Hacı Bektaş'a izafe edilen eserlerin ona ait olup olmadığı tartışılmaktadır. Bu tartışmaların odağını, genellikle yayınlanan eserlerin istinsah tarihlerinin geç oluşu ya da içeriğinin İslam inancına ters, yani sapkın (heteredoks) unsurlara yer vermemesi oluşturmaktadır.⁴ Bu eserlerin geç tarihli ya da az oluşu üzerinde durulacak olursa, tarihinde Haçlı, Moğol ve Selçukluların son dönemlerinde yaşanan beyliklerin mücadelesi gibi savaflara tanıklık etmiş bir bölgenin miras olarak zengin kütüphaneler bırakmasının oldukça zor olduğunu vurgulamak gerekir. Hâliyle elde kalan eserler ya geç döneme ait ya da sınırlı sayıda olacaktır. Eserlerde İslam inancına aykırı unsurların bulunmaması meselesi ise neredeyse üzerinde durmayı dahi hak etmeyen bir niteliktedir. Çünkü Hacı Bektaş da çağdaşı olan öteki âlimler gibi İslam'ın temel kaynaklarından yararlanmaktadır. Ancak müntesipleri onun öğretisini farklı yorumlayabilmişlerdir. Bu gün Ebû Hanife ya da İmam Maturidî'nin tasvir ettiği Sünniliğe benzemeyen Sünnilerin bulunduğu gibi, Hacı Bektaş'ın esaslarını koyduğu Bektaşiliğe benzemeyen Bektaşilerin de bulunması son derece normaldir. Öte yandan onun sapkın olduğunu iddia eden araştırmacıların ellerinde bu iddialarını destekleyen malzeme var ise bunları bir an önce neşretmeleri gerekmektedir. Aynı şekilde Hacı Bektaş'ın hayatını anlatan *menakıp* ve *vilâyetname* türünden eserlerde yer alan keramet ve olağanüstü hâlleri mecazi ifadeler olarak kabul etmek gerekmektedir. Bu ifadelerin tarihi hakikatler ışığında yorumlanarak anlaşılması en sağlıklı yoldur. Bölgede yaygın olan akıl dışılığı, ya da imanı aklın önüne koyan Hristiyan kültürünü bu eserlerin böylesi bir muhtevaya sahip olmasının gerekçesi olarak tanımlamak mümkündür. Zira bu eserler bir yönü ile bu kesimlere hitap etmektedir.

Alevilik ve Bektaşiliğin özellikle yazılı kaynakları esas alındığında öteki İslami akımlar gibi diğer mezheplerin birçoğundan etkilenmiş olduğu görülür. Bunlar arasında Maturidilik, Kerrâmîlik, Hanefîlik, Zeydîlik, Mu'tezile, İsmâîlîlik, Bâtınîlik, İmâmîlik ve Caferîliği görebiliriz.⁵ Hacı Bektaş Veli öğretisinin itikadi temelinde ise özellikle Kerrâmîlikle birlikte Maturidîliğin bulunduğunu söylemek gerekmektedir. Tarihte ve günümüzde Bektaşilerin dini pratikler konusunda rahat bir kesim olduğu bilinmektedir. Bu tutum Haricîler veya Ehl-i Hadis tarafından benimsenecek bir anlayış değildir. Oysa gerek sufi niteliğe sahip olan Kerrâmîlik ve gerekse iman-amel ayırımını ısrarla benimseyen Maturidî ve Maturidîlik, genel İslam anlayışı açısından her ne kadar tasvip edilmese de, böyle bir kültürün geliştirilmesine zemin hazırlayabilir.

Dinin kaynakları arasında aklın da bulunduğu ve imana akılla ulaşılabilceğini ileri süren Maturidî anlayışının bir benzerini Hacı Bektaş'ta da görmek mümkündür. İman konusunda şu ifadeler ona aittir:

“(...) Arifler katında iman akıl üzeredir. Fakat imanın herkesçe bilineni; kalp ile tasdik, dil ile ikrar olduğudur. Kim ki Çalap Tanrı’ya olan inancını kalp ile tasdik etmez ise mutlak kâfir olur. (...) veyahut dili ile ikrar edip de kalbiyle tasdik etmezse ona da münafık denir. (...) amma ibadet ve taata gelince: amel imandan ayırır. Ve iman taattır. (imanın kendisi bir taattır.) Değme taata iman ermez; küfür de günahdır, amma değme günah küfre ermez.”⁶

Hacı Bektaş’ın çizdiği Allah’ın sıfatları konusundaki tasvirde rahmet ve bağışlayıcı özelliklerinin öne çıkması buna karşı azap ve kahredici niteliklerine vurgunun az olması bunon delillerindedir. Günahkâr kullarının affedileceği, bundan dolayı Şeytan’ın hırsından çatlayacağı şeklindeki anlatılar; Maturidî’nin iman-amel ayrımı konusunda, ameli eksik olan kimselerin, mümin olarak kabul edilmesi gerektiği anlayışının izdüşümünden başka bir şey değildir.

Hacı Bektaş öğretisi ile Maturidilik arasındaki iman anlayışından başka önemli benzerliklerden birisi de tevhit inancı meselesidir. İslam Dini’ni diğer kitabi dinlerden ayıran en belirgin özellik inanç konularının ilki olan tevhit yani Allah’ın birliğine yapılan vurgudur. Bundan dolayı Maturidî’nin en önemli eseri *Kitâbu’t-Tevhîd*’dir. Bu eserde Allah’ın varlığı, birliği ve sıfatları konusu en belirgin ve ayrıntılı şekliyle ele alınır.⁷ Hacı Bektaş’ın eserlerinde ise Allah’ın varlığı, birliği ve sıfatları aynı hassasiyetle işlenir. Bununla birlikte nübüvvet ve meâd konuları da son derece nettir.

Maturidilik ve Hacı Bektaş ilişkisinin anlaşılması ya da bu konu üzerinde çalışan araştırmacıların, meselenin bu yönüne dikkat etmemelerinin altında yatan temel sebep kanaatimizce her iki ismin durdukları yerde görülmemesidir. Başka bir ifade ile Maturidî’ye sadece bir fakih gözüyle bakılması, Hacı Bektaş’a da heteredoks bir kültür fenomeni muamelesi yapılmasıdır. Her ne kadar Ehl-i Sünnet mezhebinin önemli kurucularından birisi olsa da Maturidî aslında İslam dininin inanç ilkelerini öteki din ve sapık gördüğü mezheplere karşı sistemleştirmiş önemli bir âlimdir. Üzerinde durduğu konular öncelikle imanla ilgili hususlardır. Hacı Bektaş ise bu inanç konularında herhangi bir problemi olmayan, bunun ötesinde söz konusu inanç ilkelerinin imana dönüşmesi ve pratiğe yansması mücadelesini veren bilge derviş görüntüsündedir. Başka bir ifade ile Maturidî, tarihi gelenek içinde Hacı Bektaş’a neye nasıl inanılacağını anlatmakta, Hacı Bektaş ise çevresindeki müminlere bu inancın nasıl yaşanacağını öğretmektedir. Üstelik Bektaşiliğin doğduğu ve yayıldığı coğrafyaya olan İç Anadolu’ya bakıldığında Hacı Bektaş’ın oldukça başarılı olduğu da görülmektedir.

Maturidî ile birlikte Hacı Bektaş’ın yakından incelenmesi aralarındaki ilişkiyi daha net olarak ortaya koymaktadır. Bu iki şahsiyetin inançla ilgili hususlarda temel referans kaynaklarının Kur’an ve Hz. Peygamber olduğu görülmektedir.

1. a. Kur'an

Hacı Bektaş Velî'nin Kur'an-ı Kerim'e geniş bir vukufiyetinin bulunduğu eserlerine yansımıştır.⁸ İslam dininin temel kaynağı Kur'an'dır. Hz. Peygamber'i sıradan bir hanif olmaktan ayıran temel özellik, kendisine vahyin gelmesi ve bunu insanlığa tebliğ etme görevi ile sorumlu tutulmasıdır. Allah Teâlâ Kur'an'ın korunmasını kendi üzerine almış ve onu kıyamete kadar baki bir mesaj olarak sunmuştur. Bu gerekçelerden dolayı başta Hacı Bektaş olmak üzere hiçbir İslam âlimi bu temel kaynaktan bigâne kalamaz.

Dünya hayatını düzenleyen emir ve buyrukların temeli şüphesiz insanüstü bir varlıktan gelmek zorundadır. Bunun da kaynağı şüphesiz Kur'an'dır. Aksi takdirde insanların bir araya getirilmesi ve itaate razı edilmesi zordur. Bu gerekçeden yola çıkarak Hacı Bektaş da buyruklarının temelini Kur'an'a dayandırmaktadır. Böylece Kur'an hem diğer semavi kitapları içeren hem de bilginin kaynağı durumunda olmaktadır:

*"... Bütün kitapların esası Kur'an'dır. Kur'an'ın esası Fâtiha'dır. Hazret-i Resûlullah –selâm onun üzerine olsun– buyurur: Hak Teâlâ Tevrat, İncil ve Zebur'da her ne anlattıysa tamamı Kur'an'dadır. Kim Fâtiha'yı doğru ve samimiyetle okursa İncil'i, Zebur'u, Tevrat'ı ve Kur'an'ı okumuş gibi sevap bulur. ..."*⁹

İslam dininin ahiret hayatı ile ilgili bilgilerinin temeli Kur'an'dan gelmektedir. Hacı Bektaş öğretisinde cennet ve cehennem hakkında verilen bilgiler, tavsiye edilen emirler, özendirme ve sakındırmalar, kaynağını öncelikle Kur'an'dan almaktadır. Daha sonra Hz. Peygamber'e izafe edilen hadislerle süslenmekte ve nihayet Hacı Bektaş'ın özlü sözleri ile tamamlanmaktadır. Ahiret inancının, diğer çoğu dinlerde olduğu gibi, İslam dininde temel unsuru olduğu hatırlandığında, Kur'an'ın Hacı Bektaş öğretisindeki yerinin tartışmasız olduğu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

1. b. Hz. Peygamber

İslam dini açısından Kur'an'dan sonra ikinci önemli kaynak Hz. Peygamber'in sünnetidir. Sünnetle kastedilen Hz. Peygamber'in aklı, başka bir ifade ile Kur'an'dan anladığını sosyal hayatına yansıtması ve bu amaçla oluşturduğu anlayışıdır. Genel anlamda bilindiği gibi ona izafe edilen sözler yani hadisler değildir. Bu bağlamda sünneti Kur'an'ın tefsiri olarak görmek mümkündür. Peygamberlik inancının İslamın kurucu ilkeleri arasında bulunması, konunun Hacı Bektaş öğretisindeki yeri ve önemini artırmaktadır.

Hacı Bektaş Velî, eserlerinde Hz. Peygamber ve onun peygamberliğini ele alırken birtakım hadislerle başvurur ve onları referans olarak kullanır. Ancak kullandığı hadislerin birçoğu tasavvufi kültürde yaygın olan metinlerdir ve sıhhat derecesi

açısından sorunludur. Hacı Bektaş'ın bu türden metinlere müracaat etmesi, onun sufi bir kimliğe sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Bu türden rivayetler İslam'ın genel anlayışına aykırı olmamakta ve vaaz ve nasihat amacıyla kullanılmasında sakınca görülmeyen bir mertebeyi işgal etmektedir.

Hacı Bektaş Velî'nin eserlerinde Hz. Peygamber'e referansta bulunması, onu ve öğretisini sünnileştirmek anlamına gelmemektedir. Sünnilik ya da bilinen adıyla ehl-i sünnet ve'l-cemaat, İslam'ın yorumlarından birisidir ve İslam'ın tamamını temsil etme yetkisine sahip değildir. Böyle olmakla birlikte hem geçmişte hem de günümüzde Müslümanların çoğunluğu tarafından benimsenen bir anlayışı temsil etmektedir. Hacı Bektaş'ta olduğu gibi, İslam dairesinde bulunan diğer bütün mezheplerin Hz. Peygamber'i referans olarak alması, onu örnek göstermesi, onun buyruklarına yer vermesi son derece doğal ve hatta İslam dininin olmazsalarındandır. Bundan dolayı Alevilik ve Bektaşiliği "Türkmen Sünniliği" olarak tanımlayan bakış açıları da bulunmaktadır.¹⁰

Hacı Bektaş Velî'deki peygamber sevgisinin Sünnilik ya da başka bir mezhebe mensup olmanın ötesinde doğrudan onun şahsına yönelik olmasına derin bir sevgi ve aşkı taşıyan şu sözleri örnek olarak verilebilir:

Hamt âlemlerin rabbi olan Allah'adır. Salât ve selam onun en hayırlı yarattığı Muhammed aleyhi's-selâmın ve onun bütün ehlinin üzerine olsun. Bundan sonra, âlemin, ayın on dördü gibi aydınlık ve en yüksek mevkide olanı, insanlığın efendisi, bütün varlıklara mucize olarak gönderilen, bütün kâinatın en büyüğü, en yücesi ve ümmetinin bağışlanmasına aracı olan ve kıyamet gününde ümmetine baş olan ve temiz olanların en yücesi ve vefa kubbesinin ay yüzlüsü, temiz ve safiliğin evveli ve başlangıcının en iyisi, başı, reisi, mevcudatın, bütün varlıkların en şerefli, âlemlerin sevinci, insanlığın en iyisi ve zamanın tamamlayıcısı son peygamber, bütün varlık âlemi içinde en seçkin olan, kendisine tesbih edilen ve yüce hikmetlerinin ululuk sıfatına mahsus olan yüceltilmiş, arınmış, olan Muhammed Mustafa aleyhisselam, Allah'ın selamı onun, ehlinin, dostlarının, eşlerinin, Ehl-i Beyt'in soyundan gelenlerin, hidayet veren müşitlerin ve doğru yolu bulan halifelerin üzerine olsun. Bundan sonra o (Hz. Muhammed) inci gibi değerli sözleriyle, şeker ağzından buyurur ki...¹¹

İslam dairesi içinde bulunan mezheplerin çoğunda olduğu gibi tasavvufi oluşumların birçoğunda Hz. Peygamber, sevilen, sayılan ve aşkıyla gönülleri coşturan örnek bir şahsiyet durumundadır. Her sufi gibi Hacı Bektaş da ona benzemek, onun yolundan gitmek ve iyi bir derviş olmak için can atmakta, bunu da tâbilerine tavsiye etmektedir. Dervişin bu gayreti dünyada makbul bir insan, ahirette de kurtuluşa erimiş bir kimse olma hevesinden kaynaklanmaktadır.

1. c. Kadim Türk Kültürü

Hacı Bektaş Velî öğretisini, benzeri tasavvufî oluşumlardan ayıran en belirgin özelliklerden birisi onun kadim Türk kültüründen izler taşıyor olmasıdır. Bu özelliklerin başında şüphesiz öğretinin Horasan kökenli olması gelmektedir. *Vilayetname* Hacı Bektaş Velî'nin Şeyh Ahmet Yesevi ile olan ilişkisinin örnekleri ile doludur. Bu husus daha çok Hacı Bektaş öğretisinin özel menşei yani Yesevi sürecinin bir devamı olması ile ilişkilidir.

Kadim Türk kültürünün Hacı Bektaş Velî öğretisi ile ilişkisi konusunda belki de göz önünde bulundurulması gereken önemli bir nokta, din ve kültür ilişkisi olmalıdır. Hacı Bektaş Türklerin İslam ile tanışmaları ve bu dini yaymaları sürecinde, bu kültürün müntesibi olan bir sufi olarak, adını kendinden sonra gelen nesillere aktarmayı başarmış bir din bilginidir. Onun eserleri, sözleri ve çevresindeki insanlar arasında, elbette bu kültürün izleri vardır. Dinin, kültürden öte, inanç ilkeleri üzerine kurulu bir sistem olması kendisini farklı bir kategoriye yerleştirir. Kültürün din anlayışını etkilemesi elbette mümkündür ancak bu sadece kültür düzeyinde kalan bir etkidir. Kültür değişken bir unsur iken dinin temel ilkeleri ilk peygamberden son peygambere hatta kıyamete kadar değişmeyen ilkeler manzumesidir.

Kadim Türk kültürünün bazı unsurlarını Hacı Bektaş öğretisi ve ondan sonra gelişen Bektaşilik içinde görmek mümkündür. Bu unsurlar Türklerin İslam'a girişini de kolaylaştıran ritüellerdir. Mesela eski Türklerde yaygın olan "kam" anlayışı ile birlikte "ataya saygı" geleneğinin, Bektaşilik içinde dedebabaya itaat şeklinde kurumsallaştığını söylemek mümkündür.¹² Aynı şekilde, kamlıkta bulunan babadan oğula geçen kutsal görev anlayışı, benzer şekilde Bektaşilikte de varlığını korumaktadır. Kamlık dinî ayinlerinde bulunan gizli cemiyet ve sır topluluğu gelenekleri, dinî sohbet meclislerine, Türk aile ahlakında bulunan zinadan kaçınma geleneği, İslam'ın aile ahlakına, aşkın yüce varlığa kurban takdimleri, İslamdaki kurban ibadetini benimsemeyi oldukça kolaylaştırmıştır.¹³ Buna ilaveten Gök Tanrı inancı ile gök kültürünün, İslam'ın tevhit anlayışı ile benzerlik arz ettiğini, bu anlayışa geçişi ve aşkın yüce varlık düşüncesini beslediğini özellikle belirtmek gerekmektedir.

Kadim Türk kültürü ile Hacı Bektaş öğretisini ilişkilendirmesi açısından onun şu sözleri kaydedilebilir:

*"(...) İman bir hazinedir. İblis (Allah'ın laneti üzerine olsun) bir hırsızdır. Akıl hazinedardır (...) İnsan koyundur ve akıl çobandır ve İblis kurttur (...) Şimdi yaradan Tanrı'ya inanmak imandır (...) Ve hem Tanrı'nın meleklarına inanmak imandır (...) Ve dahi Tanrı dostlarına inanmak imandandır"*¹⁴

Hacı Bektaş Velî öğretisinde yer alan kadim Türk kültürü ile Sasani/Pers kültüründen etkilenmiş olan İmâmîyye/Caferilik mezhebinin karşılaştırılması, meseleyi daha da anlaşılır hâle getirecektir. İnanç ilkeleri açısından bakıldığında,

Caferî Şiiliğinde yer alan imamete inancın itikadi bir konu olması ve On İki İmam'ın masumiyeti gibi konular, Hacı Bektaş öğretisinde bulunmamaktadır. Oysa bu konular İmâmîyye Şiiliği açısından son derece hayati konulardır. Bu ilkelere inanmayan bir şahıs, imami olamaz. Buna ilaveten dört kapı kırk makam anlayışı gibi yorumları İmamî/ Caferî Şiiliğinde bulmak da mümkün değildir. Dinî pratikler olan ameller konusunda da Hacı Bektaş'ın anladığı İslam ile İmamî/ Caferî Şiiliği arasında önemli farklar bulunmaktadır. Namaz, oruç, hac ve zekât gibi hususlarda Caferîlik muhkem bir mezhep görüntüsü sergilerken Hacı Bektaş'ın telkinleri muhakkik bir sufi resminden öteye gitmemektedir. Caferîlikte yer alan belli bir miktar para karşılığında süreli evlilik (mut'a nikâhı), günlük namazlarda öğle ile ikindi, akşamla yatsının birleştirilmesi (namazların cemi), abdest alırken çıplak ayak üzerine mest, ezana "*Eşhedü enne Aliyyen Veliyyullah*" ve "*Hayye alâ hayri'l-amel*" cümlelerinin eklenmesi,¹⁵ camilere din büyüklerinin resimlerinin konulması, içki içenlerin cezalandırılması ve daha başka detaya ilişkin konulardaki farklılıklar Hacı Bektaş'ın bir İmamî kimliğe sahip olmadığını göstermektedir. Caferîlikte yer alan bu hususların birçoğunu eski İran kültürü ile ilişkilendirmek mümkün iken, Anadolu'ya oradan da Balkanlara kadar İslamı taşıyan Anadolu Türkleri ile ilişkilendirmek zordur.

Türklerin Hacı Bektaş anlayışına etkisi açısından tarih boyunca yaptıkları yolculuk sırasında kurdukları devletlerin dinî ve kültürel kimliği de önemli ipuçları taşır mahiyettedir. Karahanlılar, Gazneliler, Samaniler ve Selçuklular gibi devletlerin din anlayışları Şii unsurlardan uzak yapıya sahiptir. Bu kültürel yapıyı uzun süre bünyesinde barındıran Osmanlılarda da görmek tarihî bir vakıadır. Maturidîliğin yaşanan tarihî serüven içinde toplum ve onun çatısına renk veren yaygın itikadi mezhep olduğunu ayrıca vurgulamak gerekmektedir.

2. Tasavvufi Gelenek ve Özel Kaynaklar

Hacı Bektaş Velî tasavvuf kültürünün bir mensubu olarak kendi öğretisinin kurucusu ve temsilcisi durumundadır. Mensubu olduğu gelenek ise şüphesiz Yesevi süreğidir. Bu iki isim arasındaki ilişkiyi ortaya koyan çalışmalar bulunmakla birlikte¹⁶ Bektaşilik kültürünün yazılı temel kaynaklarında yeterince malumat da bulunmaktadır.¹⁷

Hacı Bektaş Velî'nin Yesevîlik ile ilişkisi konusunda üzerinde duracağımız malzemeler çoğunlukla menkıbevi rivayetlere dayanacaktır.¹⁸ Bu rivayetlerde anlatılan olayların, tarihî hakikatlerin mecazi bir dille anlatılan parçaları olduğu gözden irak tutulmamalıdır.

2. a. Şeyh Ahmet Yesevi

Hacı Bektaş Velî ile Şeyh Ahmet Yesevi'nin ilişkisini haber veren hikâyelerden birisi bu iki şahsın birbiri ile karşılaşmalarının anlatıldığı bölümüdür.¹⁹ Aslında

Horasan kökenli bir derviş olan Hacı Bektaş'ın, bölgede Yesevi adına davetçilik ve dervişlik yaptığıının temsili anlatımları olarak kabul edilecek hikâyelerdir. Hikâyenin devamında yer alan Bedahşan ili ve Kutbettin Haydar gibi unsurlar, Yesevi'nin nüfuz alanının genişliğini ve öteki dervişlerini anlatan kısımlardır. Hikâyede Hacı Bektaş'ın kendisini Yesevi ocağına kabul ettirmekte oldukça zorlandığının izlerini görmek de mümkündür.²⁰ Hacı Bektaş'ın erbain çıkarması, namaz ve niyazla uğraşması sıkı bir derviş olduğuna, problemlerin çözümü için Yesevi'ye müracaat edilmesi ise Yesevi'nin itibarının daha yüksek olduğuna işaret eden unsurlar durumundadır.²¹

Hacı Bektaş Velî'nin, Hoca Ahmet Yesevi ile olan ilişkisi hakkında aynı şekilde *Vilâyetname'*de başka nakiller de yer almaktadır. Bunlar arasında Yesevi'nin, Hz. Ali'nin oğlu olan Muhammed Hanefî soyundan geldiği şeklindeki rivayetlere değinmek gerekir. Buna göre Yesevi, bilgili ve zahit bir kişiliğe sahiptir ve kendi kazandığı ile geçinmektedir.²² Ahmet Yesevi'nin başında bir zira uzunluğunda bir elifli taç bulunmaktadır. Bu taç; beraberinde bir hırka, çerağ, sofrâ, âlem ve seccadeyle birlikte, Tanrı'dan Muhammed Peygamber'e gelmiştir. O da bunları erkânla Murtaza Ali (ö. 40/661)'ye devretmiş, ondan Hasan (ö. 50/670)'a, ondan da sırasıyla Hüseyin (ö. 61/680), Zeynelâbidîn (ö. 95/713), Muhammed Bâkır (ö. 114/733), Cafer Sâdık (ö. 148/765), Musâ Kâzım (ö. 183/799) ve Ali er-Rızâ (ö. 203/818) gibi isimlere geçmiştir. Ali er-Rızâ bu emanetleri Hoca Ahmet Yesevi (ö. 520/1127-561/1166/67)'ye vermiştir.²³ Rivayette anlatılan Ali er-Rızâ ile Yesevi arasında kronolojik olarak bağ kurmak mümkün değildir. İkisinin arasında üç asrı aşkın bir zaman farkı bulunmaktadır. Böyle olmakla birlikte tarikatın, Ehl-i Beyt sevgisine ayrıcalıklı bir yer verme ve Hz. Peygamber'e kendini ulaştırma çabası içinde olduğu açıktır.

Kronoloji açısından taşıdığı sıkıntıları ile birlikte tasavvufî kültür açısından izahı kolay olan Ahmet Yesevi ve Hacı Bektaş ilişkisini anlatan öteki bağ Yesevi'nin elinde bulunan emanetler konusudur. Özellikle Bektaşilik açısından sembolik öneme sahip olan hırka, çerağ, sancak ve icazet gibi unsurların bolca işlendiği bu hikâyeye aslında Yesevi'nin Hacı Bektaş'a mürşitlik sıfatını verdiği teslim töreninin anlatımı durumundadır. Hikâyeye içinde yer alan, Irak, Hicaz ve Anadolu coğrafyası ise Bektaşiliğin hinterlandı veya hedef gösterilen nüfuz alanı olarak telakki edilebilir.²⁴

Hacı Bektaş Velî'nin Şeyh Ahmet Yesevi ile olan ilişkisini sembolik bir dille anlatan bu türden örnekleri tasavvuf kültürü içinde bolca bulmak mümkündür. Mecaza hakikat muamelesi yapılmadığı sürece bu türden rivayetlerin taşıdığı gerçeği anlamak zor değildir. Tarihî hakikatler sembolik bir dil kullanılarak hikâyelerin arasına serpiştirilmektedir.

Hacı Bektaş'ın, Şeyh Ahmet Yesevi geleneğinden gelen bir sufi olduğunu ikisinin eserlerinde yer alan fikir benzerliğinden de takip etmek mümkündür; ancak bunu müstakil bir çalışmanın konusu yapmak daha doğrudur.²⁵ Özetle elimizdeki

malzemeler aksini ispat eden iddialar ileri sürülmediği sürece Hacı Bektaş'ın Yesevi geleneğinden gelen bir mürşit olduğunu göstermektedir.

2. b. Lokman Perende

Hacı Bektaş Veli ile Ahmet Yesevi arasında önemli bir bağ olarak Lokman Perende'yi görmekteyiz. Menkıbevi olarak *Vilâyetname*'de yer alan anlatılara göre onun ismine "Hacı" lakabını ekleyen kişi Lokman Perende'dir. Hikâyeye göre Hacı Bektaş Veli'nin babası olan Sultan İbrahim es-Sânî, oğluna ilim tahsil ettirmek istemiş ve ona münasip bir hoca aramıştır. Ona, Türkistan'ın doksan dokuz bin pîrinin pîri olan Hoca Ahmet Yesevi'den haber verilmiş, halifelerinden Şeyh Lokman Perende'nin de ulu bir kişi olduğu ve Bektaş'a ancak onun hocalık yapabileceği tavsiye edilmiştir. Böylece Lokman Perende, son derece kabiliyetli bir öğrenci olan Hacı Bektaş'ın hocası olmuştur.²⁶

Lokman Perende'nin adının Hızır ya da İlyas olmaması bu şahsın gerçek bir kişilik olduğu izlenimini kuvvetle uyandırmaktadır. Her ne kadar lakabı "perende" yani "uçan Lokman" olsa da bu tıpkı Hacı Bektaş'ın aralarında bulunduğu diğer dervişler gibi gezgin olduğunun işareti kabul edilebilir. Bu durumda Lokman, Hacı Bektaş ile Yesevi arasındaki halka olabilir.²⁷ İkisi arasındaki ilişki tasavvufi kültüre uygun olarak menkıbevi üslup ve hikâyelerle anlatılmaktadır. Anlatılan hikâyelerde Kur'an, Hz. Peygamber, abdest, namaz ve ibadet etmek gibi unsurlar bolca işlenmektedir.²⁸

Hacı Bektaş ile Lokman Perende arasındaki ilişkiyi anlatan başka bir menkıbe Bektaş'ın Hacı lakabını alması ile ilişkili olanıdır. Bilhassa hac ibadetinin işlendiği hikâyede bir şey dağıtmak, bir mürşide bağlı olmak ve nefis tezkiyesi için uzlete çekilmek gibi unsurların işlendiği hikâyede Lokman genellikle öğretici ve Bektaş'ın olgunluğunu takdir eden şahıs durumundadır.²⁹

Türkistan, Kırgızistan, İdil boyu, Anadolu ve Rumeli gibi bölgelerde yaygın olan³⁰ bu menkıbelerin gerçeklikten tamamen uzak olduğunu düşünmek zordur. Taşındığı dinî, kültürel ve tasavvufi içerik, Lokman Perende'nin arada taşıyıcı bir isim olduğunu düşündürmektedir.

Sonuç

Hacı Bektaş Veli öğretisindeki itikadi unsurların kökeninin İslam olduğu ve öncelikle Kur'an'dan beslendiği açıktır. Bu öğretilerden dinsizlik ya da başka bir dinin çıkarılması mümkün değildir. Özellikle İslam'a mensup olup-olmamanın anahtarı niteliğindeki Tevhid, nübüvvet ve meâd konuları tartışmadan uzak bir şekilde net olarak kendini göstermektedir.

İslam dini ve Müslüman kültürünün vazgeçilmez öğelerinden birisi nübüvvet inancıdır. Hacı Bektaş Velî'nin eserlerinde Hz. Peygamber'in yeri son derece açık ve seçiktir. Onun sözleri, menkıbeleri ve buyrukları Hacı Bektaş'ın kaynakları arasındadır ve eserlerini süslemektedir.

Hacı Bektaş Velî öğretisinde yer alan mezhebi unsurlar ona izafe edilen eserlere dayanıldığı sürece, Maturidilik ve bölgede yaygın olan öteki İslâm kültürünün mirası ile ilişkilendirilebilir. Çoğunluğu Bektaşilikle ilişkilendirilebilecek olan ve Hacı Bektaş'ın eserlerinde yerini bulan kadim Türk kültürü de belirleyici bir niteliğe sahiptir. Özellikle Hacı Bektaş'ın eserlerinde yer alan örnekler bu iddiayı kanıtlayacak nitelikte, tasavvufi yapısı itibarıyla Yeseviliğin devamı olduğuna işaret etmekte ve Caferîlik ya da Şiîliğin devamı olduğunu ifade etmeye izin vermemektedir.

Sonnotlar

- ¹ Bkz.: Hacı Bektaş Velî, *Fatiha Tefsiri*, haz.: Hüseyin Özcan, Horasan Yayınları, İstanbul 2008.
- ² Hacı Bektaş Velî, “Şerhi Besmele”, haz.: Rüştü Şardağ, *Her Yönü İle Hacı Bektâş-ı Velî* içerisinde, Karınca Matbaacılık, İzmir 1985.
- ³ Hacı Bektaş Velî, *Makâlât*, haz.: Esad Coşan, Sad.: Hüseyin Özbay, Kültür Bakanlığı, Ankara 1996.
- ⁴ Krş.: Irène Mélikoff, *Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe*, İstanbul 1999, 87 vd.; Ahmet Yaşar Ocak, *Türk Süfiliğine Bakışlar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 53 vd.
- ⁵ Bkz.: Sönmez Kutlu, *Alevilik-Bektaşilik Yazıları*, Ankara Okulu, Ankara 2006, s. 35-68.
- ⁶ Hacı Bektaş Velî, *Makâlât*, Türkçe'ye Sad.: Abdurrahman Güzel, Akçağ Yayınları, II. Baskı, Ankara 2002, s. 176-7. Krş.: Kutlu, *Alevilik-Bektaşilik Yazıları*, s. 37.
- ⁷ Ebû Mansur Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, trc., Bekir Topaloğlu, İSAM Yayınları, Ankara 2002, s. 21 vd.
- ⁸ Mesela Bkz.: Aziz Yalçın, *Yorum ve Açıklamalarla Makalat-ı Hacı Bektaş Velî*, Der Yayınları, İstanbul 2000, s. 281-287; *Makâlât*, s. 32-33; “Şerhi Besmele”, s. 101; *Fatiha Tefsiri*, s. 71-72 vb.
- ⁹ *Fatiha Tefsiri*, s. 74-75.
- ¹⁰ Ethem Ruhi Fiğlalı, *Türkiye’de Alevilik Bektâşilik*, Selçuk Yayınları, III. Baskı, Ankara 1994, s. 390.
- ¹¹ *Fatiha Tefsiri*, s. 65. Hz. Peygamber’e sevgi ve saygı içeren “Şerh-i Besmele”deki ifadeler ise şu şekildedir: “Dua ve selamlar, beğeni, saygıların en büyüğü, gönderilenlerin en yücesi, peygamberlerin ulusu, vefalı ve büyük Muhammed Mustafa aleyhisselama olsun ki, o yazuklular (günahkârlar) şefaattisidir.” s. 92. “Fevaid”in girişi ise Hz. Peygamber’in şu sözleri ile başlamaktadır: “Şeriat sözlerimdir, tarikat işlerimdir, marifet sermayemdir, hakikat hâllerimdir, fazilet dinimdir, muhabbet esasım, şevk hareket vasıtamdır, saygı arkadaşım, ilim silahımdır, tevekkül örtümdür, kanaat hazinemdir, doğruluk karargâhımdır, yakîn yerimdir, fakrım övücümüdür.” Bu ifadelerden sonra bir rübai ekleyen Hacı Bektaş, Hz. Peygamber’e olan sevgisini bir şiirle dile getirir:

... ..

*Fânîlik yolunda beni ne muhtâr kıl ne mecbur kıl
Yalnız Ahmed-i Muhtâr'ın ayağına başımı koy*

Bkz.: Hacı Bektaş Veli, "Fevoid", haz.: Hayati Uyar, *Hazreti Ali'nin Din İle İlgili Sözleri ve Hacı Bektaş-ı Veli'nin Makâlât, Besmele Tefsiri ve Fevoid'i İçerisinde*, Devran Matbaacılık, Ankara, 2005 s. 122.

¹² Mehmet Eröz, *Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) ve Alevilik Bektaşilik*, TDAV, İstanbul 1992, s. 12 vd.

¹³ Eröz, *Eski Türk Dini*, bkz.: ilgili yerler; Ahmet Yaşar Ocak, *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*, İletişim Yayınları, İstanbul 2000, s. 40 vd.

¹⁴ "Dört Kapı Kırk Makam" anlayışının içinde bu konunun örneklerini bolca bulmak mümkün iken, itikadi unsurlar ile birlikte tasavvufî yapısına işaret etmesi bakımından bkz.: *Makâlât*, sad.; E. Coşan, s. 15-18.

¹⁵ Bkz.: Kutlu, *Alevilik-Bektaşilik Yazıları*, s. 63.

¹⁶ Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, DİB, Ankara 1991, s. 48-54, 110-112; Fuad Köprülü, "Hacı Bektaş Veli", *İA*, 2/461-464; Bedri Noyan, *Bektaşilik Alevilik Nedir?*, Ankara 1987, s. 21 vd; Seyfullah Korkmaz, "Ahmed Yesevi ve Hacı Bektaş Veli", *Erciyes Üniversitesi SBE Dergisi*, Kayseri 2001, 11/325-355. Krş.: Haslok, F. R. *Bektaşilik Tetkikleri*, MEB, Ankara 2000, s. 70-71; Yaşar Nuri Öztürk, *Tarihi Boyunca Bektaşilik*, Yeni Boyut, İstanbul 1992, s. 54 vd.

¹⁷ Açık ifadeler için bkz.: Hacı Bektaş Veli, *Makâlât*, haz.: Esad Coşan, sadeleştiren, Hüseyin Özbay, Kültür Bakanlığı, Ankara 1996, s. 8; "Şerhi Besmele", s. 93, 114; *Fatiha Tefsiri*, s. 71, 72; "Fevoid", s. 123, 124, Hacı Bektaş Veli, *Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniye*, haz.: Komisyon, Ankara 2004, s. 14 ve diğer sayfalar.

¹⁸ Bektaşiliğin Yesevîlik ile ilişkisi hakkında bkz.: Köprülü, *İlk Mutasavvıflar*, s. 108 vd., krş.: s. 49 vd.

¹⁹ Rivayete göre Hoca Ahmet Yesevi, Horasan'ın valisidir. Bölgedeki bütün Müslümanlar kendisine itaat etmektedir ve yüz bin kişilik bir kuvvete sahiptir. Bugün Afganistan sınırları içerisinde yer alan Bedaḥşan halkı ise hepten kâfirdir ve Horasan iline akınlar düzenleyip halkının mallarını yağmalamaktadır. Halk bir gün Ahmet Yesevi'ye gelir ve bu duruma bir çözüm bulmasını, emrindeki erlerden birisini, bunları ıslah etmek üzere görevlendirmesini ister. Ahmet Yesevi halkın şikâyetlerini dikkate alır ve on iki yaşındaki nefes oğlu olan Kutbettin Haydar'ı çağırarak bunların üzerine gönderir. Müslümanların geldiğini haber alan Bedaḥşan Bey de ordu hazırlar ve iki ordu karşı karşıya gelir. Yapılan savaş sonucunda Kutbettin Haydar'ın askerleri şehit edilir ve kendisi de esir düşüp, çırılçıplak olarak bir mağaraya hapsedilir. Yedi yıl hapiste kalır, çektiği çileden dolayı saçları dökülür. Bu arada kâfirler de Türkistan iline saldırmaya devam ederler. Ahmet Yesevi, olan biten bu hadiselerle yaşlılığından dolayı bir müdahalede bulunamaz ve Horasan ili halkının şikâyetleri üzerine Tanrı'dan kendisine yardımcı olacak bir er göndermesi için dua eder. Onun bu münacaatı üzerine Tanrı durumu Hacı Bektaş Veli'ye ilham eder. O da hemen Horasan iline yürür. Yesevi'nin dergâhına varır, eşige yüz sürer ve kapıda peymançe durur. Ahmet Yesevi bu duruma çok sevinir, içeri alıp ağırlar ve ona Bedaḥşan ilini fethederek oradaki müridini kurtarması görevini verir. Bkz.: *Vilayetnâme, Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli*, haz.: Abdülbâki Gölpınarlı, İnkılâp Kitapevi, İstanbul 1958, s. 9. Krş.: Murat Sertoğlu, *Evlîyalar Evliyası Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli*, Şadırvan Yayınları, İstanbul 1966, s. 5 vd.

²⁰ Hacı Bektaş bu emri aldıktan sonra Ahmet Yesevi'nin elini öper, kapıdan çıkar ve gözden kaybolur. Şahin şekline girerek Bedaḥşan iline uçar. Oraya vardığında şahin suretinde her tarafı kolaçan eder ve Kutbettin Haydar'ın nerede olduğunu anlar. Süzülüp mağaranın üstüne iner, yanına varır ve silkinip insan şekline döner. Parmağını ağzına götürüp sonra Haydar'ın başına sürer. Bunun üzerine kelliği iyi olur ve saçları yeniden biter. Zincirlerini çözer ve ona selam verir. Kutbettin Haydar da onun bir er olduğunu anlar ve karşısında durur. Hacı Bektaş ona gaipten kırk hurma verir. Kutbettin Haydar, hurmaları yer

ve Hacı Bektaş'a kim olduğunu sorar, o da kendisini tanıtır ve Ahmet Yesevî'nin gönderdiğini söyler. Geri dönmek için hazırladıklarında Kutbettin Haydar'ın ayağa kalkmaya mecalinin olmaması üzerine Hacı Bektaş, "Bismillah" deyip onu kucağına alır, kibleye döner ve gözlerini kapatmasını ister. Gözlerini açtığı anda Ahmet Yesevî'nin tekkesine varmışlardır. Bu olay üzerine Yesevî'nin tekkesindeki dervişler de Hacı Bektaş'ın değerini anlarlar ve ona muhip olurlar. Bkz.: *Vilayetnâme*, s. 9-11.

²¹ Hacı Bektaş daha sonra mağarada kalarak erbain çıkarır, namaz kılarak Allah'a dua eder ve kırk gün kâfirlerin ülkesinin karanlığa bürünmesini niyaz eder. Duası kabul olur ve ülke karanlık içinde kalır. Halk bu işe bir çözüm bulunmasını ister. Ülkenin önde gelenlerince yapılan görüşmeler ve olaylardan haberi olan bir gizli Müslüman'ın teklifi üzerine mağaradaki Hacı Bektaş'ın yanına gitmeye karar verirler. Orada ettiği duanın kabulü üzerine ejderha ile keramet gösteren Hacı Bektaş, onları İslâm'a davet eder. Bunun üzerine büyük bir kısmı Müslüman olur. Ancak bir kısmı tekrar dinden döner. Durumun birkaç defa tekrarı üzerine Hacı Bektaş, Hz. Peygamber ve Şeyh Ahmet Yesevî hakkı için beddua eder. Duasının yine kabul olması üzerine ejderha saldırıp oradaki münkirlerin hepsini yutar. Bedahşan halkı Hacı Bektaş'tan aman diler. Bunun üzerine o da yeniden dua eder ve ejderha kaybolur. Bedahşan Halkı, Hacı Bektaş'ı kendilerine vali yapmak ister, ancak o bunu kabul etmez. Halka Kur'an okumayı, namaz kılmayı öğretir, Ahmet Yesevî'nin tekkesinde bulunacağını söyleyerek silkinir, bir güvercin olur ve halkın gözü önünde Horasan'a doğru uçar gider. Bkz.: *Vilayetnâme*, s. 11-13.

²² *Vilayetnâme*, s. 14 vd.

²³ *Vilayetnâme*, s. 15.

²⁴ Hikâyeye göre bu emanetler Yesevî'nin tekkesinde durmaktadır ancak Şeyh kimseye vermemektir. Soranlara da, sahibinin olduğunu ve bir gün gelip alacağını söylemektedir. Bir gün Yesevî'nin halifeleri toplanıp bunları Şeyhten istemeye karar verirler. Sabah namazından sonra doksan dokuz bin halife, Yesevî'nin avlusuna seccade serip otururlar ve büyük bir ateş yakarlar. Yesevî ise gönüllerinde olanı anlar ve o günlerde muhiplerinden birisinin getirdiği ve meydanın bir köşesinde bulunan darı yığınının üzerinde her kim seccadesini salarak iki rekât namaz kılar ve darı yerinden oynamazsa emanetlerin onun olacağını ilan eder. Halifeler bu işe cesaret edemezken, Hünkâr Hacı Bektaş Veli, Horasan'dan kalkar ve Türkistan'a gelir. Selam verir ve Yesevî onun selamına, ayağa kalkarak icabet eder. Sonra halifelerine dönüp "İşte emanetlerin sahibi geldi" diyerek, Hacı Bektaş'ı huzuruna çağırır. Hünkâr seccadeyi eline alır, darı yığınının yanına varır, "Bismillahi ve billahi" diyerek seccadeyi serip iki rekât namaz kılar. Bir tek darı tanesi dahi yerinden kumıldamaz ve namazını bitirince yerine geçer ve oturur. Bundan sonra elfli taş yerinden kalkarak uçar, Hacı Bektaş'ın başına geçer, hırka havalanıp sırtına konar, çırağ durduğu yerden kalkıp uyanır, önünde durur, Peygamber'in sancağı da durduğu yerden kopup, Hünkâr'ın başı ucuna dikilir ve seccade kalkıp altına döşenir. Hacı Bektaş o emanetleri Ahmet Yesevî'ye sunar, Yesevî de erkâna uygun olarak Hünkâr'ı traş eder, emanetleri verir ve icazetini teslim eder. Onun "kutbu'l-aktab" olduğunu ilan ederek, kendisini Rum'a saldırdığını, Sulucakarahüyük'ü kendisine yurt olarak verdiğini, kendisini Rum Abdallarına baş yaptığını ve hemen oraya gitmesi gerektiğini belirtir. Hacı Bektaş ise önce Hacca niyet ederek, sırasıyla Irak, Hicaz ve Anadolu'yu dolaşarak sonunda Sulucakarahüyük'e varır. Böylece buradaki irşat hayatı da başlamış olur. Bkz.: *Vilayetnâme*, s. 14-20.

²⁵ Mesela bkz.: *Makâlât*, s. 8. Krş.: Yesevî, Hoca Ahmed, *Divan-ı Hikmet*, haz.: Hayati Bice, TDV Yayınları, Ankara 1993, s. 3, 5, 20, 21, vd.

²⁶ *Vilayetnâme*, s. 5.

²⁷ Abdülbaki Gölpınarlı'nın kıymetli değerlendirmeleri için bkz.: *Vilayetnâme*, s. 101-104.

²⁸ Mesela bir menkıbede, *perendelik* nasibini Ahmed Yesevi ya da Muhammed el-Hanefiyye'den alan Lokman ile Hacı Bektaş arasında geçen kerametlere yer verilir: bir gün Lokman Perende onun yanına girdiğinde odanın nur ile dolup taştığını görür ve şaşırır. Etrafına bakını, Hacı Bektaş'ın sağında ve solunda iki nurani zât görür. Bunlar Hacı Bektaş'a Kur'an okutmaktadırlar ve Lokman girer girmez hemen kaybolurlar. Lokman çocuğa bunların kim olduğunu sorar. Neticede birisinin Hz. Peygamber, diğerinin de Hz. Ali olduğunu anlar. Yine bir gün Hacı Bektaş Veli, Lokman'dan ders okurken namaz vakti gelir ve Lokman talebesinden abdest almak için su ister. Hacı Bektaş hocasına: "Bir nazar etseniz de su burada aksa, dışarıya gitmeye hacet kalmasa" der. Hocası kendi kudretinin buna yetmeyeceğini söyleyince, Hacı Bektaş Veli derhal Allah'a dua eder, Lokman da "amin" der. O anda mektebin ortasından latif bir su akar gider ve pınarın başında güzel susam çiçekleri açar. Bkz.: *Vilayetnâme*, s. 6; Krş.: Köprülü, *İlk Mutasavvıflar*, s. 50.

²⁹ Rivayete göre Lokman hacca gider. Arafat'a çıkıp kbleye doğru döndüklerinde müritlerine der ki: "Yaranlar! Bu gün arefe günüdür. Şimdi bizim illerde yemekler pişirilir". Bu söz Allah'ın kudretiyle Bektaş'a malum olur. Tam bu sırada da Şeyh'in evinde yemekler pişirilmektedir. Bektaş hemen bir tepsi alarak o anda Lokman'a sunar. O da Nişabur'a döndüklerinde çocuğun bu kerametini herkese anlatır ve ona "hacı" lakabını verir. Horasan erenleri Lokman'a hac tebriğine geldiklerinde mektepte akan suyu görürler, şaşırırlar ve sorarlar. Lokman: "Bu keramet Hacı Bektaş'ındır" der ve onun sayısız kerametlerini erenlere birer birer anlatır. Horasan erenleri bir çocuktan bu kadar kerametini zuhurunu garip karşılarlar. Orada hazır bulunan Hacı Bektaş ise erenlere: "Ben Hz. Ali neslindenim. Bana bunları çok görmeyin. Nasibi ilâhidir" diye cevap verir. Horasan erenleri "eğer sahib-i sır isen nişanın nerede?" diye sorarlar. O da elinin ayasında ve alnında bulunan iki yeşil beni gösterir. Hepsini hayrette kalır ve artık onun büyüklüğünü ikrar ederler. Yine bir gün Horasan erenleri toplanıp Hacı Bektaş'a pîrini sorarlar. Bektaş, hangisi susam yaprağı üzerinde seccade salıp namaz kılsa, ona mürit olacağını söyler. Bu teklif karşısında hepsi güler ve kendisinin bunu yapıp yapamayacağını sorarlar. Bektaş bu kerameti gösterince, Lokman Perende ile birlikte hepsi başlarındaki kispetlerini çıkarır. Hacı Bektaş onları tekbirleyerek tekrar giydirir. Bu esnada İbrahim Sâni vefat etmiştir. Hacı Bektaş'a sultanlığı teklif ederler ancak o kabul etmez. Amcalarından Hasan'a terk eder. Olgunluk çağına erdikten sonra kırk yıl bir ibadethanede halvet ve uzleti tercih eder. Bkz.: *Vilayetnâme*, s. 8-9; Köprülü, *İlk Mutasavvıflar*, s. 51.

³⁰ Köprülü, *İlk Mutasavvıflar*, s. 56, 58, 110-111.

Kaynakça

FIGLALI, Ethem Ruhi, *Türkiye'de Alevilik Bektâşilik*, Selçuk Yayınları, III. Baskı, Ankara 1994.

Hacı Bektaş Veli, *Makâlât*, neşr.: Esad Coşan, Ankara trz.; Esad Coşan neşrinden sad.: Hüseyin Özbay, Kültür Bakanlığı, Ankara 1996.; Türkçe'ye sad.: Abdurrahman Güzel, Akçağ Yayınları, II. Baskı, Ankara 2002.

_____, "Şerhi Besmele", haz.: Rüştü Şardağ, *Her Yönü İle Hacı Bektâş-ı Veli İçerisinde*, Karınca Matbaacılık, İzmir 1985.

_____, *Fatiha Tefsiri*, haz.: Hüseyin Özcan, Horasan Yayınları, İstanbul 2008.

_____, "Fevaid", haz.: Hayati Uyar, *Hazreti Ali'nin Din İle İlgili Sözleri ve Hacı Bektaş-ı Veli'nin Makâlât, Besmele Tefsiri ve Fevaid* içerisinde, Devran Matbaacılık, Ankara 2005.

- _____, *Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniye*, haz.: Komisyon, Ankara 2004.
- HASLUCK, F. R. *Bektaşilik Tetkikleri*, MEB, Ankara 2000.
- KORKMAZ, Seyfullah, “Ahmed Yesevî ve Hacı Bektaş Veli”, *Erciyes Üniversitesi SBE Dergisi*, Kayseri 2001.
- KÖPRÜLÜ, Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, DİB, Ankara 1991.
- _____, “Hacı Bektaş Veli”, *İslam Ansiklopedisi*, Eskişehir 1997.
- KUTLU, Sönmez, *Alevilik-Bektaşilik Yazıları*, Ankara Okulu, Ankara 2006.
- MÉLIKOFF, Iréne, *Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe*, İstanbul 1999.
- MÂTÜRÎDÎ, Ebû Mansur, *Kitâbu't-Tevhîd*, trc. Bekir Topaloğlu, İSAM Yayınları, Ankara 2002.
- NOYAN, Bedri, *Bektaşilik Alevilik Nedir?*, Ankara 1987.
- OCAK, Ahmet Yaşar, *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*, İletişim Yayınları, İstanbul 2000.
- _____, *Türk Sufiliğine Bakışlar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.
- ÖZTÜRK, Yaşar Nuri, *Tarihi Boyunca Bektaşilik*, Yeni Boyut, İstanbul 1992.
- SERTOĞLU, Murat, *Evliyalar Evliyası Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî*, Şadırvan Yayınları, İstanbul 1966
- Vilayetnâme, Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî*, haz.: Abdülbâki Gölpınarlı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1958.
- YALÇIN, Aziz, *Yorum Ve Açıklamalarla Makalat-ı Hacı Bektaş Veli*, Der Yayınları, İstanbul 2000.
- YESEVÎ, Hoca Ahmed, *Divan-ı Hikmet*, haz.: Hayati Bice, TDV Yayınları, Ankara 1993.